

Polskie obszary Natura 2000 w europejskiej sieci obszarów chronionych¹

Jerzy B. Parusel²

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej sprawiło, że w naszym kraju obowiązują wszystkie regulacje prawne przyjęte w tej wspólnocie. W zakresie ochrony przyrody najważniejszymi aktami prawnymi są dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich: 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków (Dyrektywa Ptasia) i 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (Dyrektywa Siedliskowa). Bardzo ważnym wymogiem przedakcesyjnym dla nowych państw członkowskich było sporządzenie wykazu obiektów europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 (Pasinini i in. 1999).

Europejska sieć ekologiczna Natura 2000

Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 to spójna sieć obszarów chronionych tworzona na terytorium Unii Europejskiej na podstawie art. 3 Dyrektywy Siedliskowej. Sieć ta składa się ze Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (SOOS), wyznaczanych zgodnie z zapisami Dyrektywy Siedliskowej oraz z Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (OSOP), sklasyfikowanych zgodnie z Dyrektywą Ptasią. Wykazy siedlisk naturalnych i gatunków, dla których wyznacza się obiekty sieci Natura 2000, znajdują się w załącznikach I Dyrektywy Ptasiej oraz w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej.

Celem tworzenia sieci jest ochrona różnorodności biologicznej poprzez zachowanie siedlisk naturalnych oraz gatunków dzikiej flory i fauny, będących przedmiotem zainteresowania Wspólnot Europejskich, w stanie sprzyjającym ochronie w ich naturalnym zasięgu lub – tam, gdzie to stosowne – odtworzenie takiego stanu. Realizacja wyznaczonego celu odbywa się poprzez: tworzenie obszarów chronionych, utrzymywanie i zagospodarowywanie zgodnie z wymaganiami ekolo-

¹ VI Ogólnopolskie Forum Nauczycieli Przedmiotów Przyrodniczych „Człowiek w środowisku przyrodniczym. Relacje. Konflikty. Współdziałanie. Wyzwania”.

² Dr Jerzy Parusel, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice.

gicznymi siedlisk w strefach chronionych i poza nimi, odtwarzanie zniszczonych biotopów oraz tworzenie biotopów.

W tworzeniu sieci bierze udział każde państwo członkowskie Unii Europejskiej. Na podstawie kryteriów, zawartych w załączniku III (etap 1) Dyrektywy Siedliskowej, każde państwo przedstawia spis terenów kwalifikujących się jako obiekty będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i proponuje uznanie ich jako specjalne obszary ochrony. Spis ten państwa członkowskie przekazują Komisji Europejskiej w ciągu trzech lat od notyfikacji Dyrektywy Siedliskowej wraz z informacją na temat każdego obiektu, zapisywaną na specjalnych standardowych formularzach danych. Nieodłączną częścią tej informacji jest mapa obszaru i dokumentacja zdjęciowa. Na podstawie kryteriów, określonych w załączniku III (etap 2), Komisja opracowuje w ciągu sześciu lat od notyfikacji Dyrektywy Siedliskowej – w porozumieniu z poszczególnymi państwami członkowskimi – projekt spisu obiektów ważnych dla Wspólnoty (Obiekty o Znaczeniu Wspólnotowym, OZW). Po zatwierdzeniu każdego obiektu ważnego dla Wspólnoty, państwa członkowskie jak najszybciej, nie później niż w ciągu sześciu lat, wyznaczają ten obiekt jako Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk. Należy zaznaczyć, że ostoje zidentyfikowane w danym kraju jako miejsca występowania gatunku lub siedliska priorytetowego (ustępującego lub zagrożonego wymarciem w Europie) zostają automatycznie uznane za ostoje o znaczeniu europejskim (z wyjątkiem przypadku, gdy ostoje priorytetowe zajmują obszar większy, niż 5% powierzchni danego kraju). W sytuacji, gdy dane państwo członkowskie nie zgłasza obiektu, w którym znajdują się priorytetowe gatunki i rodzaje siedlisk, Komisja podejmuje dwustronne konsultacje w celu porównania danych naukowych i przekazuje Radzie Wspólnot Europejskich – jeśli spór nie zostanie rozwiązany w okresie sześciu miesięcy – projekt uznania obiektu jako ważnego dla Wspólnoty.

Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków typowane są przez ekspertów krajowych w oparciu o metodykę wyznaczania ostoi ptaków i kryteria waloryzacyjne stosowane w Unii Europejskiej przez Birdlife International (zob. Gromadzki M. i in. 2002, Sidło i in. 2004). Tak wyznaczone ostoje stają się automatycznie składnikami europejskiej sieci ekologicznej.

Dlaczego Natura 2000?

Koncepcja sieci Natura 2000 jest przykładem systemowego podejścia do ochrony przyrody i może być wzorcem tworzenia racjonalnej sieci obszarów chronionych (Parusel 2002). Opiera się na jednoznacznych zasa-

dach doboru gatunków i siedlisk oraz dokładnie określonych kryteriach oceny i wyboru obiektów do ochrony. Omawiana koncepcja jest spójna prawnie, administracyjnie, społecznie, finansowo i przestrzennie.

Sieć Natura 2000 zapewnia wyznaczenie w ściśle określonym czasie obiektów chroniących:

- gatunki: zagrożone wyginięciem i podatne na zagrożenie, uznane za rzadkie, endemiczne i wymagające specjalnej uwagi oraz gatunki o pierwszorzędym znaczeniu („szybka ścieżka ochrony”),
- siedliska: zagrożone zanikiem, które mają niewielki zasięg naturalny, stanowią wybitne przykłady typowych cech jednego lub więcej regionów biogeograficznych oraz siedliska o pierwszorzędym znaczeniu („szybka ścieżka ochrony”).

Obiekty sieci Natura 2000 mogą być również wyznaczane dla siedlisk i gatunków już zanikłych, w celu ich odtworzenia i restytucji. Dyrektywa Siedliskowa nakłada także na kraje członkowskie Unii Europejskiej obowiązki zapewnienia ekologicznej spójności sieci Natura 2000.

Gatunki i siedliska o znaczeniu europejskim

Z wykazu gatunków i siedlisk zawartych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej wynika, że w krajach Wspólnoty Europejskiej obiekty sieci Natura 2000 powinny być wyznaczone dla 937 gatunków roślin i zwierząt oraz dla 219 rodzajów siedlisk. W Polsce obszary te powinny być wyznaczone dla 262 gatunków i 78 siedlisk przyrodniczych (Parusel i in. 2004, zob. też Makomaska-Juchiewicz i in. 2001 oraz Mróz i Perzanowska 2001). W tabeli 1 zestawiono bardziej szczegółowe dane ilościowe o gatunkach i siedliskach, będących podstawą wyznaczania obiektów sieci Natura 2000³.

Tworzenie sieci w Unii Europejskiej i w Polsce

1. Ostoje ptasie i siedliskowe w Unii Europejskiej

W 25 krajach Unii Europejskiej wyznaczono dotychczas (wg stanu z 20 czerwca 2005r.) 4212 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSOP), które zajmują 386547 km² powierzchni oraz 20587 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOOS), które obejmują 545815 km² powierzchni. Na ryc. 1 i 2 przedstawiono informacje o obszarach Natura 2000 zgłoszonych przez wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej.

³ Dane ilościowe uwzględniają gatunki i siedliska wprowadzone do załączników w wyniku podpisania Traktatu Akcesyjnego 16 kwietnia 2003 r.)

Informację o stanie desygnowania ostoi ptasich i siedliskowych w krajach członkowskich UE odnaleźć można na stronie internetowej: <http://europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm>.

2. Ostoje ptasie i siedliskowe w Polsce

Polska, jako kraj członkowski Unii Europejskiej, przygotowała wykaz obiektów do sieci Natura 2000 zgodnie z obowiązującymi dyrektywami. Wykaz ten powstał w latach 2001-2003, w ramach projektu wdrażania koncepcji sieci Natura 2000, koordynowanego przez Narodową Fundację Ochrony Środowiska, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Zakład Ornitologii PAN i Centrum UNEP/GRID-Warszawa. W pracach tych brali również udział specjaliści z każdego województwa w ramach utworzonych Wojewódzkich Zespołów Realizacyjnych, działających pod kierunkiem wojewódzkich konserwatorów przyrody. Efektem tych prac było wstępne wytypowanie 141 ostoi ptasich (OSO) o łącznej powierzchni ponad 56000 km² (tj. ok. 15% pow. lądowej kraju) oraz 277 ostoi siedliskowych (SOO) o łącznej powierzchni ponad 32000 km² (ok. 10,2%). W związku ze zmianami w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie opracował latem 2003 r. dodatkową listę 44 ostoi siedliskowych. Do września 2003 r. organizacje pozarządowe opracowały i zgłosiły propozycję umieszczenia na liście kolejnych ok. 50 nowych obszarów. W roku 2004 WWF Polska przygotowała standardowe formularze danych dla następnych 33 obszarów – 20 dolin rzecznych i 13 torfowisk wysokich z Polski północno-wschodniej (Gromadzki i in. 2002, Pawlaczyk i in. 2004, Sidło i in. 2004).

W maju 2004 r. polski Minister Środowiska przesłał Komisji Europejskiej listę tylko 184 proponowanych ostoi siedliskowych (3,7% powierzchni lądowej kraju) i 72 ostoi ptasich (8%)⁴. Propozycje te, uzgodnione przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, były udostępnione do konsultacji społecznej przez okres zaledwie 5 dni, jednak żadna z bardzo licznych uwag nie została uwzględniona przez ministra (Pawlaczyk i in. l.c.).

W końcu 2004 roku organizacje pozarządowe dokonały krytycznej oceny propozycji rządowej oraz opracowały i zaproponowały uzupełnienie sieci w formie „Shadow List” (Pawlaczyk i in. l.c.). W liście

⁴ Według danych z Barometru Natura 2000 Komisji Europejskiej (z 20 czerwca 2005 r.) są to 192 ostoje siedliskowe o łącznej powierzchni 13124 km² (4,2% powierzchni kraju) i 72 ostoje ptasie o powierzchni 33156 km² (7,8%) – zob. tabele 2 i 3.

tej znalazło się łącznie 336 obszarów siedliskowych (9,4% powierzchni lądowej kraju i 6159,7 km² Morza Bałtyckiego) oraz 141 ostoi ptasich (ok. 15% powierzchni lądowej). Obiekty znajdujące się na tej liście podlegają, zgodnie z art. 4 ust. 2, 3 i 5, art. 5 ust. 4 oraz art. 6 ust. 2 Dyrektywy Siedliskowej, ochronie przed działaniami pogarszającymi stan siedlisk przyrodniczych i stan siedlisk gatunków jak również powodującymi płożenie ptaków, dla których dany obszar wyznaczono⁵. W roku 2005 zostały dodatkowo zaproponowane ostoje (16) w regionie alpejskim dla ochrony ichtiofauny (Engel i in. 2005).

Pomimo intensywnych prac prowadzonych przez Ministerstwo Środowiska przez cały rok 2005 r. w celu rozszerzenia polskiego projektu sieci, do dnia dzisiejszego sieć Natura 2000 została poszerzona tylko o 9 obszarów w Karpatach (w alpejskim regionie biogeograficznym). W lutym 2006 roku Ministerstwo Środowiska prowadziło konsultacje propozycji rozszerzenia sieci o 98 nowych obszarów w regionie kontynentalnym i 10 w regionie alpejskim, które zostały wybrane z szerszej listy 126 ostoi. W omawianej propozycji brak tych obszarów, na których planowane są jakiegokolwiek inwestycje hydrotechniczne.

W marcu 2006 roku przyrodnicy z organizacji pozarządowych przedstawili rezultaty kolejnej analizy sieci obszarów Natura 2000 w Polsce. Wynika z niej, że sieć specjalnych obszarów ochrony siedlisk w Polsce powinna obejmować co najmniej 466 obiektów, co stanowi co najmniej 9,45% powierzchni lądowej kraju (Aktualizacja ...).

Dotychczas w Polsce utworzono, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (Dz. U. Nr 229, poz. 2313), 72 ostoje ptasie.

LITERATURA

- Aktualizacja Shadow List obszarów siedliskowych sieci Natura 2000 w Polsce. Aneks do raportu na temat reprezentatywności ujęcia gatunków i siedlisk przyrodniczych z Dyrektywy Siedliskowej.* Klub Przyrodników, PTOPI Salamandra, WWF Polska, marzec 2006.
- Engel J., Jelonek M., Sobieszczyk P. 2005. *Propozycja specjalnych obszarów ochrony w korytarzach ekologicznych rzek i potoków w regionie alpejskim zlewni górnej Wisły mających na celu ochronę gatunków ryb wymienionych w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej.* WWF Polska, Warszawa.
- Gromadzki M. i in. 2002. *Sieć ostoi ptaków w Polsce.* OTOP, Gdańsk, s. 74.

⁵ Polski rząd nie wprowadził do tej pory tych zapisów Dyrektywy Siedliskowej do prawa ochrony środowiska i ochrony przyrody!

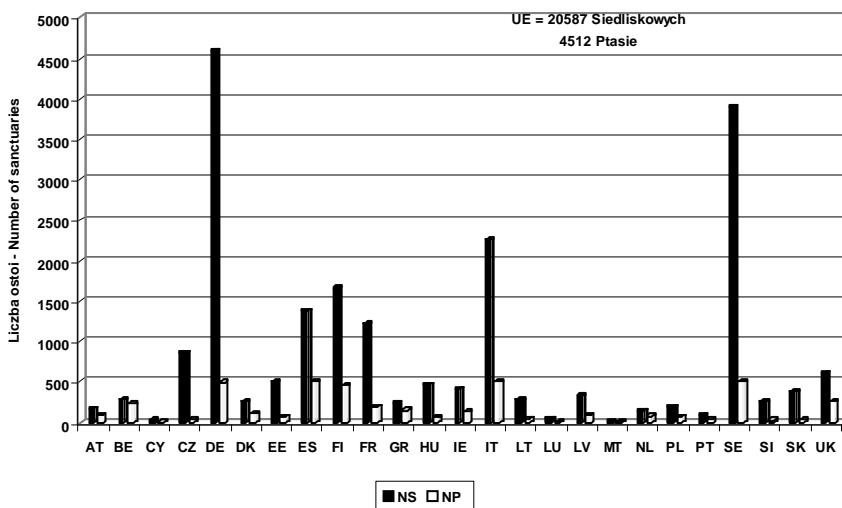
- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Zając K. 2001. *Dyrektywa Siedliskowa – występujące w Polsce gatunki ważne dla Wspólnoty Europejskiej*. *Chrońmy przyrodę ojczystą* 57, 2: 5-60.
- Mróz W., Perzanowska J. 2001. *Dyrektywa Siedliskowa: siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim w Polsce*. *Chrońmy przyrodę ojczystą* 57, 2: 55-73.
- Parusel J. B. 2002. *Natura 2000. Europejska sieć ekologiczna w województwie śląskim (propozycje)*. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice, ss. 24.
- Parusel J. B., Bula R., Henel A., Miszta A., Wower A. 2004. *Gatunki i siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim w województwie śląskim*. *Przyroda Górnego Śląska*, 37 (włładka, ss. 6).
- Passini J. (Red.), Liro A., Dyduch-Falniowska A. 1999. *NATURA 2000. Europejska sieć ekologiczna*. MOŚZNIŁ, Warszawa, ss. 93.
- Pawlaczyk P., Kepel A., Jaros R., Dzieciołowski R., Wylegała P., Szubert A., Sidło P. O. 2004. *Propozycja optymalnej sieci obszarów Natura 2000 w Polsce – „Shadow List”*. WWF Polska, PTOP „Salamandra”, Klub Przyrodników, OTOP, Warszawa, ss. 149.
- Sidło P. O., Błaszowska B., Chylarecki P. 2004. *Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce*. OTOP, Warszawa, ss. 674.

Tabela 1. Zestawienie ilościowe gatunków roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych, dla których wyznacza się obszary Natura 2000.

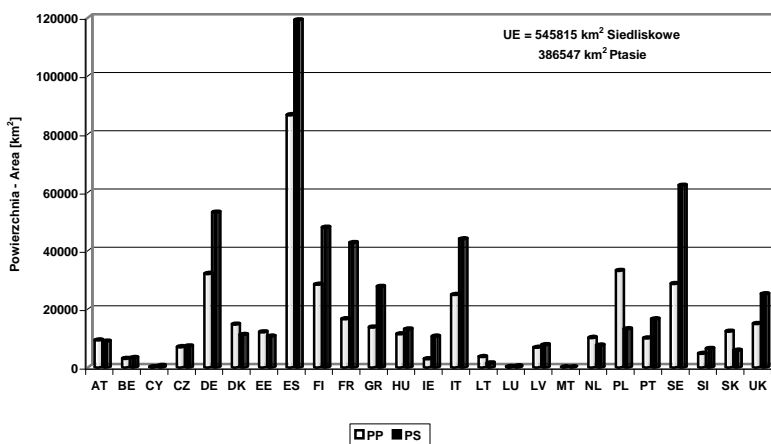
Grupa systematyczna Siedliska przyrodnicze	Załącznik	Unia Europejska	Polska
Mszaki	II DS	31 (2*)	7
Rośliny naczyniowe	II DS	421 (156*)	37 (11*)
Bezkręgowce	II DS	134 (14*)	40 (6*)
Ptaki	I DP	192	129
Pozostałe kręgowce	II DS	159 oraz 4 rodzaje (<i>Eudontomyzon</i> sp., <i>Alosa</i> sp., <i>Phoxinellus</i> sp., <i>Zingel</i> sp. z wyjątkiem <i>Z. asper</i> i <i>Z. zingel</i>)	49 (6*)
Siedliska przyrodnicze	I DS	219 (70*)	78(15*)

* gatunki i siedliska priorytetowe

Źródło: Parusel i in. (2004) oraz rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczania obszarów Natura 2000 (Dz. U. Nr 94, poz. 795).

Ryc. 1. Rozkład liczby ostoi siedliskowych (NS) i ostoi ptasich (NP) w UE (20.06.2005). Źródło: Barometr Natura 2000 (<http://europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm>).

Ryc. 2. Rozkład powierzchni ostoi siedliskowych (PS) i ostoi ptasich (PP) w UE (20.06.2005). Źródło: Barometr Natura 2000 (<http://europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm>).